

Pénzes Dávid

Félelem és reszketés¹ Muravidéken

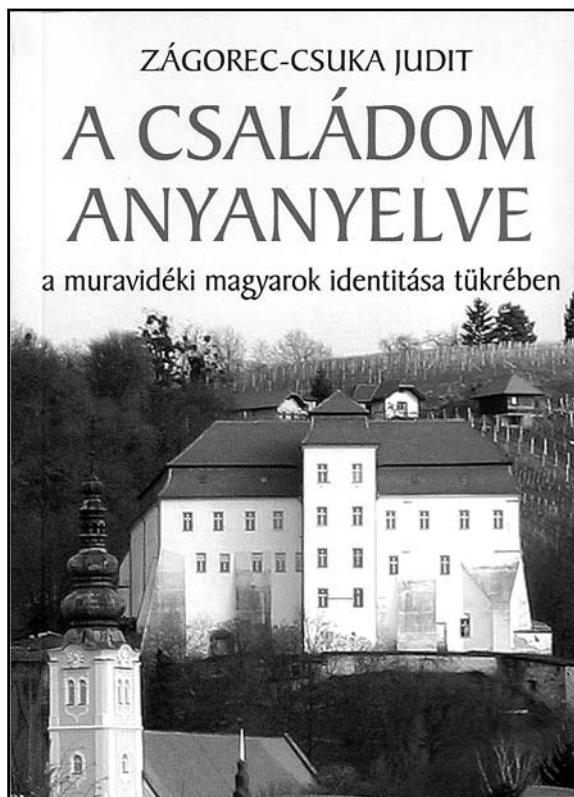
Nehéz a recenzens dolga, amikor Zágorec-Csuka Judit könyvéről, *A családom anyanyelve* a muravidéki magyarok identitása tükrében-ről kell írnia. Több szempontból is nehéz dolog. A cím alapján nem egy „nyelvédő” könyvre számít az olvasó, hanem egy leíró, „történeteket mesélő” könyvre.

A könyv két tanulmányt tartalmaz. Az első „A családom anyanyelve”, a második a „Mitől függ a muravidéki magyarok identitása?” címet viseli. Az első tanulmány a hosszabb, és véleményem szerint kevésbé sikerült.

A probléma – nem is kevés – sokkal inkább a tartalommal van, semmint a külsővel, vagy éppen a tördeléssel (ami azért lehetne jobb is). Már az első oldalon egy ellentmondásba ütközik az olvasó: „a családi nyelvhasználat folyamatos átalakulásban van. A helyes nyelvhasználat elsajátításához” (5. oldal) ugyebár az idézet első felével semmi gond sincs, ám a folytatásban a „helyes” szó valahogy nem stimmel. Miért is? A „helyes” vagy „helytelen” nyelvhasználat meghatározása – gyakorlatilag – lehetetlen. Vannak, akik odafigyelnek arra, hogy mit és hogyan mondanak (ilyenek a politikusok, esetleg a logopédusok), de a hétköznapiakban nem ez a jellemző. Mindenkinek van egy egyedi stílusa, ami olyasmis, mint az ujjlenyomat. Példának okáért ez az „egyedi jelleg” (már ha sikerül beazonosítani) segíthet a remekírók elfeledett munkáinak azonosításában. De akár a kézíráshoz is hasonlíthatjuk a nyelvhasználatot. Mindenkié más, és éppen ezért nehéz is lenne bárkiét „lemásolni”. A törvényszéki grafológusok rendszerint meg tudják állapítani, hogy ki írta alá a levelet (és ehhez elegendő néhány írásminta). A nyelvhasználat is hasonló, mindenkié egyedi.

A szerző a következő szintén téves megállapítással folytatja: „A fenti megállapítás még érvényesebb a határon túli magyarság nyelvhasználatára, főleg azokra a nyelvjárászszigetekre, ahol én élek családommal.” (5. oldal). Miért lenne érvényesebb? Hogyan tudna egy határon túli (vagy akár határon inneni) magyar „helyesen” nyelvet használni? Ki(k) és hogyan határozza meg a helyes nyelvhasználatot? Mi alapján határozza meg a helyes nyelvhasználatot? S milyen alapon teszi

¹ A cím Kierkegaard és Hunter S. Thompson nyomán jutott az eszembe.

azt „kötelezően betartandóvá” bárki számára? Mi történik, akkor ha nem tartom be ezeket a szabályokat? Szerintem semmi. És addig van jó dolgunk, ameddig ez így is marad.²

A bevezető gondolatoknál ugyan megtudjuk, hogy pontosan kikről fog szólni a könyv ám arról már nem kapunk felvilágosítást, hogy kikről nem és miért? Így például nem kapunk információt arról, hogy az édesapja és a nagypapa felesége (vagyis a nagymama és az anyuka) hogyan beszéltek, egyáltalán megtanultak-e magyarul? Továbbá az a kérdés is felmerült bennem, hogy a férjéről miért nem ír? Ő egyáltalán nem beszél magyarul? A szerző számára ezek valószínűleg evidens dolgok, ám a legtöbb olvasónak – így nekem is – nem az. „A muravidéki nyelvjárás sajátosságai – nagypám és édesapám nyelve” (6. oldal) fejezetben nem kapunk képet arról, hogy miért is lenne sajátos a muravidéki magyar nyelv, vagy éppen milyen is édesapja vagy nagypapa magyar nyelvhasználata? Hangatani szempontból a következő fejezetben egy hosszúságú lista olvasható, mely a szerző 1988-ban írt (tehát korántsem aktuális) tanulmányából való. Jó lett volna összehasonlítani, hogy az elmúlt közel 20 évben mennyit változott a „muravidéki magyar nyelv” és ezek a változások mennyiben közzönhetők a

² Egy aranyos kis mese a témához: Dudás Attila: Mese a szállóigékről meg a nyelvörök hatalmáról. Az interneten elérhető változat: <http://dragon.klte.hu/~tkis/mese.htm>

történelmi eseményeknek (határnyitás, s némi túlzással élve az egységes, közös Európa „létrejötté”). Illetve jó lett volna, ha kiderül, hogy ezek a változások milyen konkrét – tapasztalható – formában jelentkeztek? Hangtani változások, esetleg megváltoztak bizonyos „nyelvtani szabályok”? Mivel a gyűjtés nem a legfrissebb, talán célszerű lett volna, ha a szerző végez egy kis „friss gyűjtést”. Egyrészt egy friss gyűjtés megmutathatja, hogy pontosan „hol tart”, milyen formában él a magyar nyelv Muravidéken, másfelől pedig összehasonlító vizsgálatokat lehetett volna végezni. Ezt a lehetőséget úgy vélem kár volt elszalasztani.³

Míg a szülők nyelvi sajátosságairól alig kapunk képet, a szerző saját magáról egy teljes fejezetet ad (lásd „Az irodalmi nyelv sajátosságai Zágorec-Csuka Judit költészetében” 11. oldal). Több szempontból is szerencsétlen, amikor valaki saját magáról ír egy dolgozatban. Egyrészt minden tudomány művelője igyekszik témáján kívül elhelyezkedni (elfogulatlanság miatt is), másfelől ha meg kell határoznom saját magam, nehéz úgy írni magamról, hogy ne tűnjek nagyképűnek vagy egoistának, ebből fakadóan pedig nehéz elkerülni, hogy másokban ne keltsen negatív érzéseket. Továbbá nehézkes magunkat „külsőleg” (külső szempontból) elemezni, jellemezni, pont ezért igyekeznek magukról nem írni nyilvánosan az írók, s inkább naplókban írják meg a saját magukkal kapcsolatos gondolataikat. A szerző itt nem az ars poeticájáról ír, és nem is elemzi saját magát. Egyszerűen csak néhány korábbi művének a recenziójából idéz (szóról-szóra átvéve az eredeti szöveget) meglehetősen hosszsan. Továbbá kiegészíti még saját „mondanivalójával”, melyek általánosságok: „a kibontakozásához szükséges volt az irodalmi nyelv elsajátítása és folyamatos művelése. Erre bizonyítékként szolgálnak a szépirodalmi műveim.” (12. oldal) vagy éppen „Stílusom egyrészt általában írásomnak a módja, másrészt annak a korszaknak és irányzatnak a módja, amit képviselek.” (13. oldal). Ezek majdhogynem tíz oldalon keresztül olvashatóak a könyvben. Igazság szerint ez az a fejezet, amelyet nem kellett volna megírni, vagy legalábbis ki kellett volna hagyni a végső szövegből. Dicséretes, ha valakinek a verseskötetére felfigyelnek, függetlenül attól, hogy versfordításokról, vagy „saját” költeményekről van szó (bizonyos értelemben a fordítás is saját költemény). Továbbá az sem szerencsés amikor a szerző saját magát magyarázza (vagy legalábbis próbálja magyarázni). Ennek ékes példája a kötetnek 23. oldalán található: „A szavak fogalmi tartalma mint a szóhangulat forrása” című fejezetben. Itt ugyanis egy listát kapunk az általa írt művekben használt hangulatszavakból azok alapján, hogy pozitív vagy negatív hangulatot fejeznek

3

Arról nem is beszélve, hogy egy ilyen kutatás finanszírozását az Európai Unió és talán még Magyarország is támogatta volna. Egy összehasonlító tanulmány pedig sokkal nagyobb visszhangot keltett volna „szakmai körökben”, mint az itt ismertetett könyv.

ki (kellemes, pozitív szavak: „termőföld, szülőföld, Muravidék, Pannónia szívében”, negatívan csengőek: „viharverten, elveszítéd, gúnyos, száműzetés” – a szerző által felállított sorrendben idéztem a két lista első négy szavát).

A gyermekei nyelvének kialakulása során (az első tanulmány harmadik fejezete) a pszichológusok korábbi téziseit ismétli, némi egyéni színezettel. Sajnos pont ez a fejezet az, ami a legnagyobb csalódást kelti az olvasóban. Az egyéni színezet rendkívül halvány. Sokkal több egyedi történet – ha tetszik mese – sokkal inkább kifejezte volna a szerző céljait, semmint az, hogy a pszichológusok szavait „támassza” alá (már azét a néhányét, akikre találunk utalást a szövegben).

A 33. oldalon szól a keveré nyelvűségről. A szerző szerint: „A kétnyelvűség szükségszerű, de a keveré nyelvűség gyengíti az anyanyelvet” (s mindezt egy alfejezet címében írja). Ez egy „nyelvi interferencia”, semmi több.⁴ A felnőtteknél is éppúgy előfordul, mint a gyermekeknél. Természetesen a nyelvhasználatunkra is hat a környezet, ahol élünk, így természetes jelenség, hogy a magyar szavak közé szlovén szavak kerülnek, vagy azok furcsa keveréke. A szlovén szavakat pedig a környezetből veszi a gyermek (és a felnőtt is), ahol „mozog” – így természetes, hogy néha keverednek a két nyelv szavai a beszédükben. Gondoljunk csak arra, mi történik, amikor a városból kiviszik a gyermeket egy-két hétre a nagyszülőkhöz falura. A gyermek pillanatok alatt elsajátítja a „nagyszülők nyelvét” és alkalmazza azután is, hogy visszavitték a szülők.⁵

A 36. oldalon beszédszituációkba botlunk. Találunk két darabot. Keveset! Pedig rendkívül élvezetes volt olvasni az élőbeszédet, illetve belelátni abba, hogyan beszélnek Muravidéken, Zágorec-Csuka Judit gyermekei a magyar nyelvet. Megjegyzendő, hogy nagyon is jól, pont úgy, ahogy Magyarországon is beszélnek, s korántsem olyan rosszul, mint ahogy azt a szerző írja. Az, hogy engemet használ engemet helyett, vagy éppen, tót-ot mond tolt helyett, esetleg kockáho-t kockáho helyett korántsem hiba. Legfeljebb a „nyelvművelő nyelvisművelőknél”. Élőszóban egyáltalán nem zavarja az érthetőséget.

A 39–40. oldalon hosszasan olvashatunk olyan hibákról is melyek „helyesírásiilag sem állják

4 Vö. Sándor Klára: Az előnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. in. Régió 1995 4. szám (6. évfolyam) 6-7. oldal. A tanulmány az interneten is elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00023/pdf/05.pdf>

5 Számtalan példát lehetne felhozni még, s nem is feltétlenül kell a nagymamához kimenni. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a gyermek a szomszéd utcában lévő óvodában mennyi újat tanul például káromkodni is. Az óvodában rendszeresen tanulnak egymástól „csúnya” szavakat, amit eleinte gyakran használnak, aztán később „megtanulják” (némi szülői nyomásra), hogy hol „illik” használni ezeket a szavakat. (Ám ezek kulturális, szociológiai következmények és egyáltalán nem nyelvészeti problémák.)

meg a helyüket, de stilisztikailag sem fogadhatók el". A helyesírás kódolás kérdése, vagyis az, hogy éppen hogyan írjuk a szavainkat a mindenkori „szokásjog” (megszokás) határozza meg. Akit érdekelnek ezek a változások nézze végig az Akadémiai kiadó által kiadott „A magyar helyesírás szabályai” című ajánlás különféle kiadásait, s maga is meggyőződhet, hogy bizony minden évtizednek megvolt a maga „hejes-nem-írása”... Az, hogy létezik egy ajánlás természetesen nem gond, mint ahogyan azzal sincs probléma, hogy ma már a szabálygyűjtemény használatával ezt az ajánlást kéri az érettségien. De egy e-mail, vagy chat közben senki sem koppint a fejemre, ha azt írom, hogy „emléxel” vagy hogy „xar napom volt”. Ugyanez érvényes a stilisztikailag elfogadhatatlan hibákra is. Ám itt fokozottan érvényes az a megállapítás, hogy „ízlés dolga”. Van aki így, van aki úgy fogalmazza meg mondandóját és egyik sem rosszabb a másiknál. A könyvben olvasható a következő mondat: „De megeshetik az is, hogy nem ismerik a tájszó köznyelvi megfelelőjét” (40. oldal) – véleményem szerint „stilisztikailag” sokkal jobb lett volna ha a „megeshetik” szó helyett a „megesik” alakot használja a szerző. De ez az egyéni véleményem – és ettől még értem, hogy mit akar kifejezni.

A suksükölést is felrója hibának a szerző, aki láthatólag szociolingvisztikát nem olvasott. Sándor Klára tanulmányából tudható, hogy „az olyan típusú mondatok, mint például *Menj egy kicsit odébb, mert nem lássuk tőled a tévét* nyelvi szempontból semmivel sem rosszabbak, mint a *Menj egy kicsit odébb, mert nem látjuk tőled a tévét*”.⁶ Magyarországon, mind a kétféle módon használjuk és értjük is. Semmi gond sincs egyik alakkal sem. Miért? Egyrészt, mert ugyanarról van szó mind a két esetben, másrészt pedig – mivel többféle környezetben mozog az ember – megtanuljuk, hogy vannak, akik így beszélnek, vagyis „suksükölnek”. S néhány alkalom után fogjuk tudni (mert megtanuljuk), hogy mi az, ami egy kicsit másként hangzik, de mégis ugyanazt jelenti nálam is.

A kétnyelvűség korántsem posztmodern helyzet. Különösen nem posztmodern nyelvi helyzet (47. oldal). Egyrészt azért, mert mindig is voltak olyanok, akiknek szülei eltérő nyelvet tekintettek anyanyelvüknek (például magyar apa és spanyol anya), másfelől pedig mindig is voltak olyanok, akik kivándoroltak és újhazájuk nyelvét teljesen átvették, gyakorlatilag anyanyelvi szinten beszélték és a régít sem felejtették el. Sőt a nyelvek széles skálája találkozhat egy-egy nyelvhatáron. Ebben semmi posztmodern nincs. A kisebbségi lét természetesen sajátos helyzet, ám ma – éppen az Európai Uniónak köszönhetően – minden lehetőség

6 Sándor Klára: Az előnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. in: Régió 1995 4. szám (6. évfolyam). A tanulmány az interneten is elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00023/pdf/05.pdf> - 2009-05-21

(különbéféle programok), nem is beszélve az anyagi forrásokról, rendelkezésre állnak a kisebbségi nyelv használatára, megőrzésére - elvileg. A gyakorlat sajnos nem ezt a példát mutatja: Romániában éppen most tömegesen bocsátják el a magyar anyanyelvűeket a közigazgatásból, Szlovákiában pedig az új nyelvtörvény korlátozza a kisebbségi nyelvhasználatot.

A szerző felveti egy közös, magyar–szlovén egyetem létrehozását, ahol elsősorban magyar nyelven folya az oktatás (62. oldal). Szép gondolat, de talán kissé túlzás.⁷ Kétségtelen, hogy a Szlovéniában élő magyar kisebbségnek meg kell adni a lehetőséget, hogy a felsőoktatásban magyar nyelven tanulhasson, ám ehhez egy önálló, új intézmény létrehozása felesleges. Sokkal hasznosabb volna a már meglévőket fejleszteni, kiegészíteni. Erre a szlovén alkotmány lehetőséget biztosít, melyet a szerző a tanulmány elején említ is.⁸

A kötet első tanulmányának összegzésében a szerző végkövetkeztetéseit semmi sem támasztja alá. „Családom nyelvének történeti (szinkrón) és területi (diakrón) fejlődését áttekintve megállapíthatom, hogy még a kisebbségi helyzetből adódó hátrányos helyzetű nyelvi szituációkból kiindulva is lehetséges a magyar nyelvet a tájszólás szintjéről az irodalmi nyelvire emelni és művelni.” Az idézet első felében említett „fejlődés” bemutatása abszolút hiányzik a tanulmányból. A „tájszólás szintje” és az „irodalmi nyelv” illeten való egymáshoz viszonyítása nem helytálló. Az egyik ugyanis egy sajátos kiejtést takar, míg a másik az írott nyelv – stilisztikai értelemben véve – legmagasabbikának, legigényesebbnek tartott változatát. Az pedig, hogy az irodalmi nyelv kisebbségi sorból is művelhető nem új a nap alatt. Amikor Zágorec-Csuka Judit Magyarországon tanult, rengeteg szót, nyelvtani sajátosságot sajátított el, s mivel sok szépirodalmat olvasott vélhetően a szókincse is bővült. Ebben semmi különös nincsen. A szerzőn kívül jó példa a kisebbségi sorból művelt irodalmi nyelvre, a tanulmánykötet vezérfonalának is tekinthető *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című mű szerzője: Sütő András.

Továbbá egy meglehetősen rosszul csengő szó, az „élettér” (64. oldal) üti meg az olvasó szemét az összegzésben. Sokkal szerencsésebb lett volna, ha a szerző a „környezet” szót használja, ugyanis az előbbi szónak a második világháború óta erősen negatív jelentése van Magyarországon.

A tanulmány legnagyobb problémája, hogy se eleje, se vége. Semmit sem mutat be, amit pedig bemutat, az telis-tele van minősítésekkel (hibák felrovása). Azt valamiért elfelejtette jelezni, hogy milyen alapon veszi

7 Ráadásul számtalan „nyelvi problémát” is felvet, ezekről bővebben: Kontra Miklós (szerk.): Sült galamb? <http://mek.oszk.hu/03200/03269/03269.pdf>

8 Szlovéniában pedig még mindig nagyságrendekkel több lehetőség van a kisebbségi nyelv használatára, mint más szomszédos országokban, ahol számottevő magyarság él.

hibának. Az Akadémia által rendszertelenül kiadott helyesírási szabálygyűjtemény, mindössze ajánlás, igaz, a közérthetőség kedvéért célszerű az írott szövegeknél alkalmazni. De nem kötelező és nem is „rendszabályok gyűjteménye” (nem egyenlő a KRESZ-szel).⁹ Bárki szabadon figyelmen kívül hagyhatja és nagyon helyesen hagyják is, elég csak egy-egy IRC csatornára feljelentkezni és megnézni, hogy a fiatalok hogy „tiporják sárba” a magyar nyelvet.¹⁰

A kötet második tanulmánya az előzőnél sokkal jobban sikerült, de ebben is vannak „pontatlanságok”. *„Egy megtervezett, írásban is rögzített, a muravidéki magyar nyelvre vonatkozó helyesírási szabályrendszert kellene kidolgozni a nyelvápolás érdekében, amelyben meg volna határozva, hogy a szlovén kontaktusnyelv miatt mi minden elfogadható még ebben a nyelvben, és mi nem.”* (72. oldal). Ebben az esetben úgy vélem, hogy minden régió létrehozhatna egy-egy saját szabálygyűjteményt Zalaegerszegtől Záhonyig.

Gyakorlati az ismétlések a szövegekben. Többször olvashatjuk, hogy hova jár a kisfiú, és hogy mikor volt a legutóbbi népszámlálás (2002), s ezen census során hányan vallották magukat magyarnak. Ezek rendre visszatérnek egy-egy fejezeten belül is. Az identifikáció szót is vagy hat-hét helyen elmondja, hogy pontosan mit jelent, meg hogy latin eredetű. A könyv sokszor didaktikus, idegesítően szájbarágó, s ezek az ismétlések tovább rontják a stílust (merthogy ez korántsem „igényes nyelvhasználat”).

A „könyvecske” talán legnagyobb problémája, hogy céljához semmivel sem járul hozzá. Vagyis ahhoz, hogy a magyar nyelv fennmaradjon a Muravidéken. Továbbá, semmivel sem kerülünk közelebb a muravidéki magyarok nyelvhasználatához.

A szerző sajnos abban a tévhitben van, hogy a nyelv a nyelvészek által szabályozható, sőt szabályozandó. Pedig ez a nézet rendkívül téves,

9 Vö. Kálmán László: iskolai nyelvi nevelés Antal László szellemében. In: B. Nagy Ágnes – Szépe György: Anyanyelvi nevelési tanulmányok II. Iskolakultúra könyvek, Pécs, 2006. Hálózati változat: http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/anyanyelvi_nevelési_tanulmányok_2.pdf

10 Bővebben lásd: Zsádon Béla: Terjed az Internet, romlik a nyelv című írását. Az írás az interneten is elérhető: <http://zsadon.hu/kezirat/netnyelv.htm>

azontúl stigmatizáló is, hiszen önkényesen döntenék el, hogy mi a helyes és mi nem. Azt ugyanis elfelejtik a nyelv művelők, hogy mindenki egyedileg beszél a nyelvet, legyen szó magyarról, oroszról, németről stb. A különféle nyelvváltozatok színesítik, ha tetszik gazdagítják a magyar nyelvet – nem pedig szegényítik. Ugyanígy az idegenből átvett szavak sem szegényítik a magyar nyelvet, nem szegényítik a kifejező erejét, sőt a magyar gondolkodást sem szegényítik.¹¹

Tény, hogy a nyelv folyamatosan változik. Kik változtatják? Azok, akik használják, beszélnek az adott nyelvet. A Muravidéken használt mai magyar nyelv a 80 évvel ezelőttihez képest bizony nagyon sok mindenben eltér. De a mai, Veszprémben beszélt magyar nyelv is eltér a 80 évvel korábban, Veszprémben beszélt magyar nyelvtől és ez így természetes. Kár búslakodni azon, hogy ez jó vagy rossz. Egyszerűen csak más. A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívumának¹² gyűjteménye közt böngészve igen-igen érdekes, ma már mulatságosnak tetsző szövegeket olvashatunk. S annak ellenére, hogy magyarul van nem is mindig értjük.

Az iskolának pedig a kifejezőkészség fejlesztésére kellene koncentrálnia nem pedig az aktuális magyar nyelvtan befűltetésére.¹³ Csak remélni tudom, hogy az anyanyelvi képzés ez irányba fog eltolódni.

Jó volna, ha végre valahára békén hagynák az embereket és mindenki saját maga kedvére beszélhetne anélkül, hogy szégyenkeznie kellene, akár egy pillanatra is. Továbbá örülnék neki, ha elfogadnánk, hogy annyi nyelvváltozat él, ahányan beszélnek az adott nyelvet (a magyar esetében körülbelül 13 millió). A nyelv „elsajátítása” nagyban függ a környezettől, a családtól, a barátoktól és a különféle, a szocializációban szerepet játszó helyzetektől. Ezt végre meg kéne érteni és el kéne fogadni.

11 A török, vagy éppen a német hódoltság idején mindkét nemzettől vettünk át szavakat, pl. *spájz* (német), *papusz* (török). Ezek pedig aligha szegényítették a magyar nyelvet.

12 Közkeletű jelölése: MTD@ honlapja: <http://mtdportal.extra.hu/>

13 Vö. Kálmán László: iskolai nyelvi nevelés Antal László szellemében. In: B. Nagy Ágnes – Szépe György: Anyanyelvi nevelési tanulmányok II. Iskolakultúra könyvek, Pécs, 2006. A könyv letölthető az internetről: http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/anyanyelvi_nevelési_tanulmányok_2.pdf